

UNAIDS

JOINT UNITED NATIONS PROGRAMME ON HIV/AIDS

UNHCR
UNICEF
WFP
UNDP
UNFPA

UNODC
ILO
UNESCO
WHO
WORLD BANK

Україна

СНІД-варта

досвід проекту з моніторингу
та захисту прав людини в сфері
протидії епідемії ВІЛ/СНІДу

Київ 2009

Посібник висвітлює питання протидії епідемії ВІЛ/СНІДу через організацію моніторингу та захисту прав людини. У виданні значну увагу приділено правозахисній діяльності, а також досвіду пілотного проекту з моніторингу та захисту прав людини, що впроваджувався в п'яти областях України.

Мета цієї публікації – пошук та визначення ефективного механізму протидії епідемії ВІЛ, насамперед, через практичну реалізацію міжнародних стандартів прав людини.

Видання підготовлене у межах проекту «Врядкування з питань ВІЛ/СНІДу», який впроваджується Програмою розвитку ООН в Україні за підтримки Об'єднаної програми ООН з ВІЛ/СНІДу.

Думки, висновки та рекомендації, що наводяться в посібнику, належать авторам, які несуть відповідальність за наведену інформацію, і не обов'язково відображають погляди ПРООН, її Виконавчої Ради чи окремих країн-членів ООН.

Книга призначена для активістів громадських організацій, що працюють у сфері ВІЛ/СНІДу, студентів, викладачів та небайдужих людей.

Автори: Валерій Рябуха, Тетяна Бордуніс, Алла Тютюнник

Науковий редактор: Тетяна Семигіна

Менеджер проекту: Володимир Гордеїко

Дизайн: компанія «Ваитз»

Програма розвитку ООН (ПРООН) є глобальною мережею ООН в галузі розвитку, яка виступає за позитивні зміни та надає країнам доступ до джерел знань, досвіду та ресурсів задля допомоги людям в усьому світі будувати краще життя.

Ми співпрацюємо з 166 країнами світу, допомагаючи їм знаходити власні шляхи розв'язання глобальних та національних проблем в галузі розвитку. Покращуючи свої власні можливості, вони мають змогу використовувати досвід та знання співробітників ПРООН та широкого кола наших партнерів.

**Проект «Врядкування з питань ВІЛ/СНІДу»
Україна, Київ, 01010, вул. Аніщенка 8/15-а, офіс 24
Тел./Факс: +38(044) 280-20-11
e-mail: hiv-gov@undp.org.ua**

ЗМІСТ

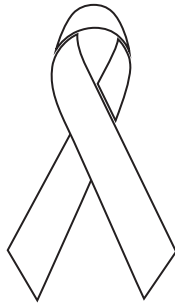
Абревіатури та скорочення, що вживаються у тексті	4
I. Епідемія ВІЛ/СНІДу в Україні та заходи протидії їй	5
1.1. Ситуація із поширенням ВІЛ/СНІДу в Україні	7
1.2. Роль прав людини у протидії епідемії ВІЛ/СНІДу	9
1.3. Оцінка національних заходів України з протидії епідемії ВІЛ	11
II. Правозахисна діяльність у сфері ВІЛ/СНІДу	17
2.1. Визначення та сутність правозахисної діяльності	19
2.2. Юридичні та організаційні аспекти захисту прав людини ...	23
2.3. Механізми та приклади захисту порушених прав у сфері ВІЛ/СНІДу	37
III. Моніторинг прав людини як компонент правозахисної діяльності	43
3.1. Поняття та складові моніторингу	45
3.2. Значення та різновиди моніторингу прав людини	46
IV. Результати проекту з моніторингу та захисту прав людини у сфері ВІЛ	49
4.1. Ключові завдання та учасники проекту	51
4.2. Організація роботи проекту	52
4.3. Підсумки проекту	56
V. Додатки	61
<i>Додаток А.</i> Форма фіксації випадку порушення прав	63
<i>Додаток Б.</i> Звіт щодо моніторингу порушень прав людини	68
<i>Додаток В.</i> Етичний кодекс фахівця з моніторингу та правозахисту	70
<i>Додаток Г.</i> Модель організації моніторингу прав людини у сфері протидії епідемії ВІЛ/СНІДу	72

Абревіатури та скорочення, що вживаються у тексті

АРВ	Антиретровірусний
АРТ	Антиретровірусна терапія
ВІЛ	Вірус імунодефіциту людини
ДКТ	Добровільне консультування та тестування на ВІЛ
ВООЗ (ВОЗ)	Всесвітня організація охорони здоров'я
ЗТ (ЗПТ)	Замісна терапія (замісна підтримуюча терапія)
ЗШ	Зменшення шкоди
КК (ККУ)	Кримінальний кодекс (Кримінальний кодекс України)
ЛЖВ	Люди, які живуть з ВІЛ
ЛЖВ/С	Люди, які живуть з ВІЛ/СНІДом
МВС	Міністерство внутрішніх справ
МОЗ	Міністерство охорони здоров'я
НДО	Недержавні організації
ООН	Організація об'єднаних націй
ПІБ	Прізвище, ім'я, по батькові
ПКС	Працівники комерційного сексу
ПРООН	Програма розвитку Організації об'єднаних націй
СІН	Споживачі ін'єкційних наркотиків
СНІД	Синдром набутого імунодефіциту
ЧСЧ	Чоловіки, які мають секс з чоловіками

Розділ I

Епідемія ВІЛ/СНІДу в Україні та заходи протидії їй

I. Епідемія ВІЛ/СНІДу в Україні та заходи протидії їй

1.1. Ситуація із поширенням ВІЛ/СНІДу в Україні

В Україні стрімко поширюється епідемія ВІЛ/СНІДу. За офіційними даними Українського центру профілактики та боротьби зі СНІДом Міністерства охорони здоров'я, на кінець 2008 року в країні зареєстровано 141277 випадків інфікування ВІЛ та 26 804 хворих на СНІД. За прогнозами, до 2014 року загальна кількість ВІЛ-позитивних людей може становити від 478500 осіб (за оптимістичним сценарієм) до 820400 осіб (за песимістичним сценарієм). Рівень поширеності інфекції серед дорослих віком 15-49 років становитиме від 1,9 до 3,5 відсотка, залежно від припущень прогнозування.

Хоча в останні роки в Україні спостерігається тенденція до збільшення випадків інфікування ВІЛ статевим шляхом, проте стабільно високим залишається рівень ураження вірусом представників таких груп, як споживачі ін'єкційних наркотиків, жінки секс-бізнесу, чоловіки, що мають секс з чоловіками. Поширення ВІЛ-інфекції серед цих груп населення має неконтрольований характер, не в останню чергу через їх перебування «в тіні», що обумовлено стигматизацією, дискримінацією та почасти надмірною криміналізацією їхньої поведінки.

Ще 1991 року було ухвалено Закон «Про запобігання захворюванню на СНІД та соціальний захист населення», покликаний регулювати правовідносини, що пов'язані із поширенням ВІЛ/СНІДу. Однак цей нормативно-правовий акт далекий від досконалості. Востаннє незначні, радше косметичні, зміни вносилися до цього закону в 2002 році. Разом із тим в Україні відбуваються певні позитивні зрушення. Так, почали впроваджувати програми антире-

тровірусного лікування та замісної підтримувальної терапії (яка є частиною програми зменшення шкоди від вживання наркотиків). Так, наприкінці 2006 року за рішенням МОЗ України та Державного департаменту України з питань виконання покарань стало можливим проведення антиретровірусного лікування в місцях відбування покарання. Цей довгоочікуваний крок уряду, безумовно, матиме позитивний вплив на покращення стану здоров'я ВІЛ-позитивних людей, які перебувають у місцях позбавлення волі. Водночас держава досить повільно впроваджує програми для засуджених, спрямовані на зменшення шкоди від вживання наркотиків, що сприяє поширенню ВІЛ-інфекції в пенітенціарній системі.

Слід зазначити, що в нашій державі люди, котрі живуть із ВІЛ/СНІДом, зазнають соціального відчуження та відторгнення, їх права постійно порушуються. З одного боку, політика українського уряду в сфері боротьби з обігом незаконних наркотиків залишається надзвичайно каральною щодо споживачів наркотиків. При цьому програмами зменшення шкоди від вживання наркотиків охоплено менше 10 відсотків споживачів ін'єкційних наркотиків (такий низький рівень охоплення не дає змоги отримати статистично значущий позитивний ефект стримування епідемії). З іншого боку, ВІЛ-позитивні люди відчувають обмеження своїх прав. Вони продовжують скаржитися на недоступність медичної допомоги поза мережею СНІД-центрів, поширеними є випадки розголошення діагнозу. Також ВІЛ-позитивним людям бракує безкоштовних юридичних послуг, навіть у правовідносинах, пов'язаних із їхнім ВІЛ-позитивним статусом.

Поширення епідемії відбувається на тлі перманентних декларацій щодо реформ в охороні здоров'я та невизначеності системи взаємодії між різними суб'єктами політики, що займаються розробкою та запровадженням політики в галузі протидії епідемії ВІЛ/СНІД,

зокрема, взаємовідносини між урядовими структурами та громадськістю, включно із представниками спільноти ВІЛ-позитивних, людей, не є сталими.

1.2. Роль прав людини у протидії епідемії ВІЛ/СНІДу

Права людини за назвою є сучасним терміном, а за змістом – сягають витоків історії людства. Адже певні права та свободи є визначальними для існування людства. Це не привілеї і не подарунок від правителя чи уряду. Жодна влада не має права позбавляти людей їх природних прав, навіть у випадку скоєння злочинів чи інших протиправних дій. Ці твердження не завжди закріплені юридично, разом з тим права людини є, насамперед, нормами моралі. Найчастіше вони визначені конституцією країни або біллем про права і ніяка влада не повинна їх порушувати.

Всі люди повинні мати права та свободи, хоч нерідко виникає спокуса позбавити певні категорії людей їх прав повністю або частково. Чи не схильні ми вважати, наприклад, що ті, хто скоїли злочини або ігнорували права оточуючих людей, повинні бути обмежені в правах? Але ж якщо спробуємо позбавити прав певну групу людей, то тим самим ми загрожуємо нашій власній людяності.

Епідемія ВІЛ/СНІДу стала глобальною перевіркою на людяність, повагу до прав людини, терпимість, гуманізм, фактично тим глобальним викликом, який визначає рівень нашої цивілізації.

Історія розповсюдження ВІЛ епідемії підтверджує, що:

- протидія ВІЛ/СНІДу на національному та місцевому рівнях є не ефективною без залучення людей, яких торкнулась проблема ВІЛ/СНІДу;
- для ефективної відповіді на епідемію ВІЛ необхідно поважати права людей, які належать до маргінальних груп (залежні від наркотиків, працівники комерційного сексу, ув'язнені тощо);

- потрібно захищати права жінок, дітей, молоді, аби уникнути їх інфікування ВІЛ.

Епідеміологічна ситуація в Україні є надзвичайно загрозливою: наша країна посідає перше місце в Європі та третє в Євразії (після Камбоджі та Таїланду) щодо відносної кількості ВІЛ-інфікованого населення. Цей показник віддзеркалює реальний стан прав людини в нашій державі, адже:

- дискримінація і стигматизація людей, які живуть з ВІЛ, та вразливих до ВІЛ груп вважаються ключовими перешкодами на шляху ефективної профілактики ВІЛ, лікування та підтримки людей із ВІЛ/СНІДом;

- дискримінація і стигматизація ВІЛ-позитивних людей часто обумовлені їх належністю до певної соціальної групи: ув'язнені, споживачі ін'єкційних наркотиків, працівники комерційного сексу, представники нетрадиційної сексуальної орієнтації;

- захист прав ВІЛ-позитивних людей і представників вразливих до ВІЛ груп є важливим не лише для цих людей, а сприятливо позначається на громадському здоров'ї в цілому;

- підтримуюча правова та соціальна політика є суттєвим компонентом відповіді на виклик ВІЛ/СНІДу¹.

Якщо права людини перебувають в центрі національної відповіді на епідемію ВІЛ/СНІДу, то вразливість до ВІЛ інфекції зменшується, а ВІЛ-позитивні люди можуть жити з гідністю, залишаючись активними членами суспільства, створюючи і примножуючи національне багатство.

Якщо ж права людини не поважають і не захищають, ризик інфікування ВІЛ значно зростає, а ВІЛ-позитивні люди потерпають від дискримінації, не можуть реалізувати власний потенціал і внаслідок цього перетворюються на тягар для суспільства.

¹ - *HIV and Human Rights*. - New York: Open Society Institute, 2007.

Дотримання прав людей, які живуть із ВІЛ/СНІДом, а також представників уразливих до ВІЛ груп повинно стати одним із пріоритетів політики протидії епідемії ВІЛ/СНІДу в Україні. Адже на нинішньому етапі:

- найуразливіші до ВІЛ групи отримують обмаль уваги на національному рівні;
- ефективні програми профілактики ВІЛ, лікування та підтримки ВІЛ-позитивних людей перебувають під постійною загрозою зриву;
- захист прав людини розглядається як захист громадського здоров'я;
- ВІЛ/СНІД є надзвичайно складним викликом суспільству, потребує належного реагування;
- підхід до епідемії ВІЛ/СНІДу з позицій прав людини підтвердив свою ефективність у багатьох країнах;
- всупереч численним обіцянкам і проголошеним намірам протидії епідемії ВІЛ/СНІДу на практиці бракує реальних дій, що ґрунтуються на повазі до прав людей.

1.3. Оцінка національних заходів України з протидії епідемії ВІЛ

Восени 2007 року за ініціативою уряду України відбулась комплексна зовнішня оцінка національних заходів з протидії епідемії ВІЛ/СНІДу². Десятки висококваліфікованих закордонних експертів досліджували реальну ситуацію з поширенням ВІЛ/СНІДу в Україні та заходи протидії епідемії з боку держави, недержавного сектору та суспільства в цілому.

2 - Комплексна зовнішня оцінка національних заходів з протидії епідемії ВІЛ/СНІДу в Україні: Зведений звіт. Варіант „0” – К., 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unaids.org.ua/evaluation/users>.

На думку експертів, в Україні спостерігається доволі обмежений поступ у вирішенні проблем дотримання прав людини та захисту прав людей, які живуть з ВІЛ/СНІДом. Ці люди зазнають всеохоплюючої стигми та дискримінації, що серйозно обмежує доступність та ефективність послуг з лікування та догляду.

Закордонні спеціалісти вважають, що успіх у забезпеченні прав людини залежатиме, насамперед, від:

- визначення пріоритетів програм для тих, кого зачепила епідемія ВІЛ/СНІДу;
- розподілу ресурсів, який надасть можливість усім суб'єктам політики протидії епідемії ВІЛ/СНІДу виконувати свої функції.

Це означає, що уряд України та Національна координаційна рада з питань запобігання поширенню ВІЛ-інфекції/СНІДу повинні забезпечити обрахунок потрібних витрат, виділити фінансування та контролювати впровадження програм, що забезпечують універсальний доступ до лікування та підтримки людей, які живуть із ВІЛ/СНІДом, а також профілактики цього захворювання. При цьому особлива увага має бути надана питанням, пов'язаним із забезпеченням прав людини, та залученню різних партнерів, які можуть забезпечити прогрес у таких широких сферах, як охорона здоров'я, розвиток, верховенство права та права людини. Разом із тим експерти наголошують, що хоча заходи з протидії ВІЛ є міжгалузеву справою, в якій активну участь бере громадянське суспільство, кінцеву відповідальність за досягнення несе саме уряд,

3-поміж сильних сторін національних заходів протидії епідемії експерти відзначають українське законодавство, зокрема Закон України «Про запобігання захворюванню на СНІД та соціальний захист населення», який містить положення щодо захисту прав людей, які живуть з ВІЛ, а також представників інших груп. Закон

також не містить відкритих правових перешкод чи обмежень для впровадження програм та надання послуг у сфері ВІЛ/СНІДу.

Відбуваються й зміни в нормативно-правовій базі щодо забезпечення конкретних видів медичних і соціальних послуг. Так, вдалося подолати значну частину регуляторних та правових перешкод на шляху до впровадження замісної підтримувальної терапії для споживачів ін'єкційних наркотиків.

До інших позитивних рис віднесено проведення освітніх кампаній щодо захисту прав людей, які живуть із ВІЛ/СНІДом, зміни ставлення до проблеми.

Поширюється також практика звернення до суду у випадках порушення прав людини. Юристи у деяких ситуаціях змогли вирішити питання стягнення компенсації за збитки у позасудовому порядку.

Серед недоліків, слабких сторін та основних перешкод української політики протидії епідемії ВІЛ/СНІДу експерти називають дискримінацію уразливих до ВІЛ груп, особливо щодо тих, хто вживають наркотики, займаються комерційним сексом та живуть із ВІЛ. Існують свідчення про те, як ВІЛ-позитивним дітям відмовляли у доступі до освіти, а дітей, позбавлених батьківського піклування, замість розміщення у школах-інтернатах, утримували у лікарняних палатах для хворих з інфекційними захворюваннями. Споживачі наркотиків повідомляють про відмову надання послуг у зв'язку з ВІЛ, включаючи антиретровірусне лікування. Такі випадки призводять до їх передчасної смерті. ВІЛ-позитивним вагітним жінкам замість засобів профілактики передачі ВІЛ від матері до дитини, часто пропонують перервати вагітність. Крім того, існують факти розлучення ВІЛ-позитивних матерів та їхніх новонароджених дітей відразу після народження.

Згідно із чинним законодавством люди із щойно виявленою ВІЛ-інфекцією повинні підписати спеціальну форму юридичного попередження, якою вони визнають свою кримінальну відповідальність за подальшу передачу ВІЛ. Такі форми, на думку експертів, створюють додатковий тиск та поширюють страх серед людей, які щойно дізналися про свій ВІЛ-позитивний статус. З іншого боку, вони жодним чином не впливають на зміну їх поведінки. Навпаки, така вимога заохочуватиме людей уникати контактів з працівниками СНІД-центрів та інших закладів і сприятиме ризикованій поведінці.

Уцілому, за даними комплексної зовнішньої оцінки, в країні існує нагальна потреба у підвищенні громадської обізнаності та розуміння проблем ВІЛ з тим, щоб подолати міфи і поширити більш толерантне ставлення до людей, які живуть із ВІЛ/СНІДом (наприклад, через заклади освіти та засоби масової інформації).

Експерти зазначають, що незважаючи на численні норми українського законодавства, які гарантують захист прав людини, бракує механізмів реалізації цих норм. Уповноважений з прав людини (омбудсмен) попри широкі повноваження має обмежений авторитет і ресурси (наприклад, можливості для отримання інформації чи підготовки звітів). За даними громадських організацій, які здійснюють моніторинг ситуації, ані омбудсмен, ані генеральний прокурор жодного разу не відреагували на незаконні арешти споживачів наркотиків, факти міліцейського свавілля і зловживань щодо працівників секс-бізнесу. Відсутність державного органу, який би реально перевіряв скарги заявників, призводить до того, що скривджені люди відчувають страх помсти, остерігаються втрати конфіденційності чи відмову у наданні послуг у разі подання офіційних скарг. З іншого боку, ті українці, які не отримали адекватної уваги та підтримки у вирішенні проблем дотримання прав людини в межах української системи правосуддя, можуть звернутися до

Європейського суду з прав людини, і відтак наша держава матиме не надто позитивний імідж, оскільки буде втягнута в міжнародний розгляд ганебних і дорогих справ.

На думку експертів, неналежні **умови перебування у в'язницях та насильницькі дії міліції** підвищують уразливість людей до ВІЛ та інших інфекцій, заважають здійсненню заходів з профілактики та лікування, підживлюють стигму та дискримінацію уразливих груп населення і людей, які живуть з ВІЛ.

У документі зазначається, що в Україні необхідно терміново запровадити медичний підхід до споживання наркотиків. В той час, як зміни у законодавстві відкрили дорогу до **надання замісної терапії** (ЗТ), що є важливим кроком уперед, необхідно продовжувати цю роботу, аби переконати правоохоронців та інших чиновників в перевагах та законності такого лікування (метадон та бупренорфін внесено до «Примірного переліку основних лікарських засобів» Всесвітньої організації охорони здоров'я у 2005 році). Ресурси кримінального права слід спрямувати на незаконну торгівлю наркотиками, а не на арешти споживачів ін'єкційних наркотиків та погрози їм.

Експерти висловлюють занепокоєння щодо **якості послуг з діагностики** та практики призначення медичними працівниками ліків. Особливо це стосується послуг за межами столиці. Брак комплексного підходу до лікування ВІЛ, туберкульозу та наркотичної залежності, не тільки погіршує здоров'я людей, що мають потрійний діагноз, а й порушує права пацієнтів.

Фахівці також наголошують на правових перешкодах, з якими стикаються **підлітки** в отриманні послуг з профілактики ВІЛ, лікування та догляду. Чинні положення цивільного права дозволяють дітям самостійно надавати поінформовану згоду на отримання

медичної допомоги з 14 років, у той час як національне законодавство у сфері протидії ВІЛ/СНІДу вимагає батьківської згоди для дітей у віці до 18 років. Це створює реальну перешкоду для самостійного доступу підлітків до базових послуг.

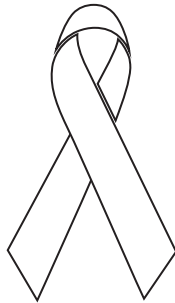
На думку експертів, у національній системі моніторингу та оцінки заходів у протидії епідемії ВІЛ/СНІДу слід передбачити показники рівня стигми і дискримінації у суспільстві, та відстежувати їх у часі, щоб розуміти тенденції. Такі дані потрібні для розуміння прогресу у подоланні перешкод до виконання головних цілей Декларації про відданість справі боротьби із ВІЛ/СНІДом (2001 року) та Політичної декларації з ВІЛ/СНІДу (2006 року), а також при розробленні національних програм.

З-поміж **рекомендацій, висловлених урядом України** за підсумками зовнішньої національних заходів з протидії ВІЛ/СНІДу, слід відзначити ті, що стосуються захисту прав:

- Сприяти підвищенню обізнаності депутатів усіх рівнів у питаннях поширення ВІЛ та дотримання прав людини;
- Вживати заходів для організації тренінгів для медичних працівників, освітян, співробітників органів внутрішніх справ та пенітенціарної системи з питань ВІЛ та прав людини;
- Запровадити політику, спрямовану на захист людини від проявів стигми та дискримінації на підставі ВІЛ-позитивного статусу, та контролювати додержання цієї політики в усіх державних та неурядових службах та закладах;
- Збільшити доступність та якість юридичних послуг в усіх регіонах;
- Забезпечити більшу підтримку діяльності громадських організацій, зокрема, у сфері дотримання прав людини.

Розділ II

Епідемія ВІЛ/СНІДу в Україні та заходи протидії їй

II. Правозахисна діяльність у сфері ВІЛ/СНІДу

2.1. Визначення та сутність правозахисної діяльності

З багатьох думок із приводу правозахисної діяльності виділимо наступні:

1) це захист прав людини суспільними діями з широкими функціями соціально-політичного, гуманітарного, гуманістичного або протестного характеру;

2) це винятково юридична допомога людині, що зіткнулася з порушеннями її прав і свобод, зафіксованих у Загальній декларації прав людини.

Вважається, що обидві точки зору на суть правозахисної роботи правильні. Більш того, саме при об'єднанні цих двох видів правозахисної діяльності ми знаходимо ідеальну сукупність у вигляді «правозахисна діяльність у широкому сенсі».

На теперішній момент до правозахисної діяльності можна віднести розуміння правового захисту як форми протестності. Суть її в тому, що **правозахисною є будь-яка протестна діяльність, де об'єктом виступає держава. Крім того, обов'язковою умовою при цьому є те, що протестуючий не претендує на владу і його протест непартійний.**

Отже, правозахисником є людина, яка критикує владу, але при цьому не збирається її замінити. Тому **вирішальним критерієм є не те, які права порушуються, а то, хто їх порушує.**

Вбивства, пограбування і інші злочини порушують права людини не меншою мірою, ніж обмеження свободи слова. Проте боротьба із злочинами, що кояться одними громадянами проти інших або

громадянами проти держави, належить до компетенції спеціально створених для цих цілей державних органів (міліція, СБУ тощо), а не правозахисників, які не мають сил і засобів для такої боротьби. Інша справа – порушення прав людини з боку держави, її органів та представників. Тут на перший план виходить правозахисна діяльність. Очевидно, що захищати хворих від протиправних дій інших громадян повинні державні структури. Захищати людей від свавілля державних структур повинні правозахисники. Вважаємо, що правозахисні організації повинні займатися захистом прав людей, які живуть із ВІЛ/СНІДом, від порушень з боку громадян тільки тоді, коли через свій безпорадний стан, вони не можуть захищатися самостійно. Але у кожному разі такого роду захист прав може застосовуватися лише як виняткова міра.

Для боротьби з порушеннями прав людини необхідно ухвалити нове законодавство стосовно відповідальності за порушення або удосконалити чинне, розробити практичні механізми реалізації законодавства та запровадити систему надійного контролю за виконанням законів.

Зрозуміло, що держава повинна прагнути, аби права людини не порушувалися, а якщо це відбулося, то вживати належних заходів. Це завдання стоїть перед всіма гілками влади – законодавчою (не ухвалювати норми, що суперечать правам людини), виконавчою (не здійснювати дискримінаційні дії), судовою (відновлювати порушені права). Особливу роль у захисті прав ЛЖВ повинна відігравати судова влада і правоохоронні органи (прокуратура, органи попереднього розслідування і ін.) Проте в цій сфері спостерігається чимало порушень прав людей, які живуть із ВІЛ/СНІДом. Працівники органів попереднього розслідування часто застосовують до інфікованих фізичну силу, позбавляють їх змоги приймати ліки, вимагають хабарі тощо.

На сьогоднішній день на Україні діє чимало ВІЛ-сервісних організацій, що називають свою роботу правозахисною. Під нею вони розуміють будь-яку соціальну допомогу людям, що живуть з ВІЛ/СНІДом. Лідери цих організацій дотримуються такого підходу, вважаючи, що в нашій державі насамперед порушуються соціально-економічні права. Справді, в Україні будь-яка правозахисна діяльність у сфері ВІЛ/СНІДу поступово зміщується з галузі права в сферу соціального захисту. Більшість інфікованих потребують соціального захисту. Тому до суто правозахисної діяльності у класичному її розумінні додається соціальний захист, а інколи навіть і політична діяльність, оскільки лобювання інтересів певної групи – це вже діяльність політичного характеру.

У процесі захисту прав людей, які живуть із ВІЛ/СНІДом, виникає чимало перепон, зокрема:

- недосконалість чинного українського законодавства і брак механізмів його реалізації;
- корумпованість судової системи в Україні;
- недосконалість системи контролю за виконанням законів;
- занижена самооцінка ВІЛ-позитивних людей, небажання говорити про свою проблему іншим людям;
- відсутність належних соціально-економічних умов у ЛЖВ, бідність;
- незнання своїх прав і пільг, невміння користуватися нормативно-правовими актами;
- відсутність у ЛЖВ віри в можливість відновити свої порушені права, а також брак терпіння довести свої вимоги до позитивного результату.

Центральною ланкою правозахисної діяльності є робота з людиною. Надання правової допомоги людям, що живуть з ВІЛ/СНІДом, відбувається у різноманітній формі: від юридичних консультацій до

представлення інтересів у суді. Ця діяльність є шляхетною, бо всі розуміють важливість к «безкоштовної адвокатури».

Для правового захисту у сфері ВІЛ/СНІДу властивим є добровільне перебирання правозахисними організаціями на себе обов'язків інших соціальних інститутів (соціальних служб, інформаційних агентств, міністерств і ін.). Таку практику слід вважати хибною. Бо виконання такої «вимушеної роботи», спричиненої слабкістю державних структур і суспільства в цілому, є радше свідченням неефективності інших інститутів, аніж позитивним впливом правозахисних організацій, котрі у такому разі розмивають межі свої компетенції безсистемним розширенням діяльності.

Ведучи мову про правозахист доцільно наголосити на використанні засобів *профілактики порушень прав людини*. Правопорушення найчастіше скоюють ті люди, котрі мають обмаль інформації щодо ВІЛ/СНІДу та прав людини. Тому одним із чинників ефективної профілактики може бути проведення навчальних заходів для персоналу державних установ: медичних працівників, працевдавців, освітян та ін.

Складовими ефективного попередження порушень прав людини можуть бути:

- моніторинг;
- інформаційно-просвітницька робота;
- заходи адвокації;
- письмові звернення;
- робочі зустрічі;
- засоби масової інформації;
- створення системи прецедентів та посилання на них;
- підвищення кваліфікації кадрів;
- громадські приймальні тощо.

Моніторинг та правозахист у сфері протидії епідемії ВІЛ/СНІДу є тими дієвими засобами, які допоможуть перевести стандарти прав людини з теоретично-декларативної в практичну площину і ефективно протидіяти епідемії ВІЛ/СНІДу. Робити це доцільно з опорою на природні запити ВІЛ-позитивних людей та найбільш уразливих до ВІЛ груп населення, зокрема через їх громадські об'єднання. Водночас важливим є опертя на можливості всіх небайдужих людей. Насамперед, це стосується правозахисної діяльності, де вірогідними партнерами можуть бути:

- адвокатські об'єднання;
- юридичні навчальні заклади;
- правозахисні організації;
- фахівці права;
- органи прокуратури;
- органи внутрішніх справ;
- інші зацікавлені організації та фахівці.

Таким чином, правозахисна діяльність – основний охоронець гуманітарних цінностей, прав людини. Завдання цієї діяльності – зберігати і просувати право як універсальне поле для діалогу з владою і між різними напрямками суспільної думки, не дати зникнути принципам ненасильства і гласності як єдиним можливим підходам до конкретної ситуації!

2.2. Юридичні та організаційні аспекти захисту прав людини

Захищаючи власні права або представляючи інтереси інших людей, потрібно добре розуміти, до кого і з яким питанням звертатися. Матеріал, що пропонується далі, призначений для того, щоб

допомогти розібратися у тій частині державного механізму захисту прав людини, що може бути корисною правозахисникам.

Насамперед нам слід розуміти специфіку судової системи, правоохоронних органів, органів юстиції, органів виконавчої влади. Ми маємо орієнтуватись в їх структурі, обов'язках, принципах функціонування та вразливих місцях. Така інформація допоможе визначити послідовність наших дій та допоможе вирішувати існуючі проблеми.

Судова система України

Судову систему України утворюють суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд України (ст. 3 Закону України «Про судоустрій України»). Система судів представлена на рис. 2.1.

Основні завдання судочинства у **судах загальної юрисдикції**:

1) *цивільне і господарське судочинство* – послуга держави щодо вирішення приватно-правових спорів сторонам, які самостійно не можуть їх залагодити;

2) *адміністративне судочинство* – захист прав, свобод та правових інтересів особи у публічно-правових відносинах від порушень з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

3) *кримінальне судочинство* – встановлення винуватості чи невинуватості особи у вчиненні злочину; справедливе застосування заходів кримінальної відповідальності; захист і відновлення прав, свобод та інтересів особи, інтересів суспільства, держави від злочинних посягань, а також захист особи від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності, порушень її прав при здійсненні судового розслідування.

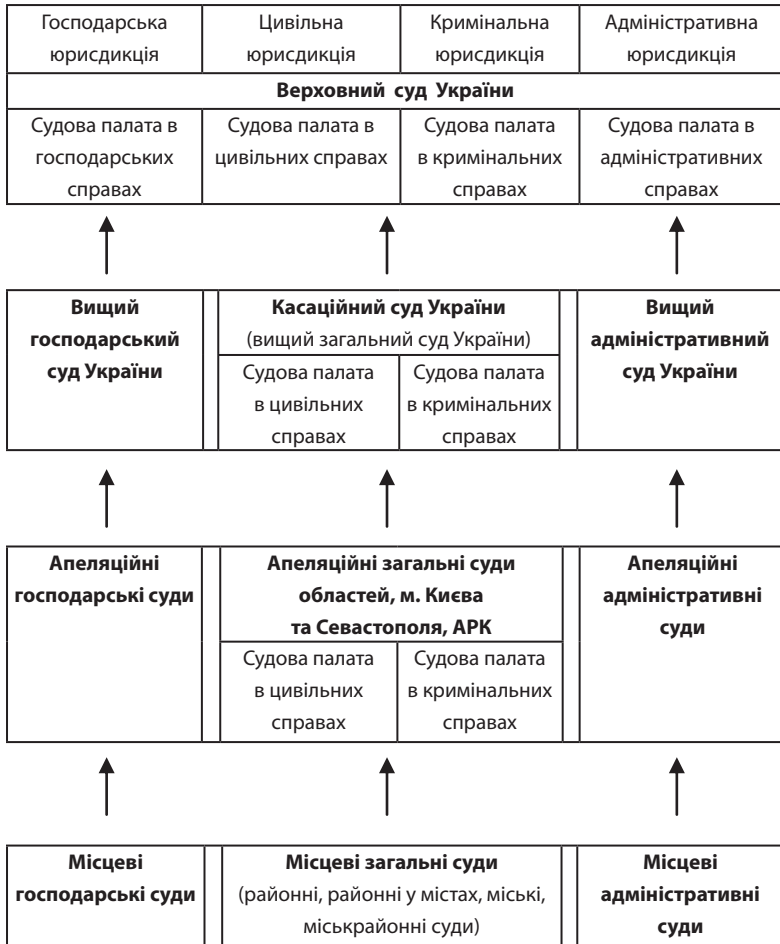

Рис. 2.1. Система судів загальної юрисдикції згідно із Законом України „Про судоустрій України” (за матеріалами робочої зустрічі „Перспективи організації правосуддя та роль неурядових організацій у цій сфері”, 3 жовтня 2003 року, м. Київ).

Конституційний Суд України діє відповідно до Конституції України (Розділ XII) та Закону України «Про Конституційний Суд України». Цей суд приймає рішення та дає висновки у справах щодо:

1) конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

2) відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість;

3) додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту;

4) офіційного тлумачення Конституції та законів України.

Форми звернення до Конституційного Суду України:

– конституційне подання (мають право: Президент України, не менш, ніж 45 народних депутатів; Верховний суд України, Уповноважений з прав людини; Верховна Рада Автономної Республіки Крим) – це письмове клопотання до Конституційного Суду України про визнання правового акта (його окремих положень) неконституційним, про визначення конституційності міжнародного договору або про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України;

– конституційне звернення (мають право: громадяни України, іноземці, особи без громадянства, юридичні особи) – це письмове клопотання про необхідність офіційного тлумачення Конституції та законів України з метою забезпечення реалізації та захисту консти-

туційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи.

У конституційному зверненні зазначають:

1) прізвище, ім'я, по батькові громадянина України, іноземця чи особи без громадянства, адреса, за якою особа проживає, або повна назва та місцезнаходження юридичної особи;

2) відомості про представника особи за законом або уповноваженого за дорученням;

3) статті (окремі положення) Конституції України або Закону України, тлумачення яких має бути дано Конституційним Судом України;

4) обґрунтування необхідності в офіційному тлумаченні положень Конституції України або законів України;

5) дані щодо інших документів і матеріалів, на які посилаються суб'єкти права на конституційне звернення (копії цих документів і матеріалів додаються);

6) перелік документів і матеріалів, що додаються.

Конституційне звернення, документи та інші матеріали до нього подаються у трьох примірниках.

Термін розгляду справ: за поданням – 3 місяці, за зверненням – 6 місяців.

Правоохоронні органи України

Прокуратура (згідно із розділом VII Конституції України та Законом України «Про прокуратуру») має такі складові, як:

- Генеральна прокуратура України;
- прокуратури Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя (на правах обласних);

Правозахисна діяльність у сфері ВІЛ/СНІДу

- міські, районні, міжрайонні прокуратури;
- військова прокуратура;
- транспортна прокуратура;
- природоохоронна прокуратура;
- прокуратура по нагляду за дотриманням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах.

На покладено виконання таких функцій:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Акти прокурорського реагування:

1) протест на акт, що суперечить закону, вноситься прокурором до органу, який його видав, або до вищестоящого органу. У такому ж порядку вноситься протест на незаконні рішення чи дії посадової особи. Протест прокурора зупиняє дію опротестованого акта і підлягає обов'язковому розгляду відповідним органом або посадовою особою у 10-денний термін після його надходження;

2) письмовий припис про усунення порушень закону вноситься прокурором органу чи посадовій особі, які допустили порушення, або вищестоящому органу чи посадовій особі, які правомочні усунути порушення. Вноситься у випадках, коли порушення закону має очевидний характер і може завдати істотної шкоди інтересам держави, підприємства, установи, організації, а також громадя-

нам, якщо не буде негайно усунуто. Припис підлягає негайному виконанню;

3) подання з вимогами усунення порушень закону, причин цих порушень і умов, що їм сприяють, вносяться прокурором у державний орган, громадську організацію або посадовій особі, які наділені повноваженням усунути порушення закону, і підлягає невідкладному розгляду. Не пізніш як у місячний термін має бути вжито заходів до усунення порушень закону, причин та умов, що їм сприяють, і про наслідки повідомлено прокурору;

4) залежно від характеру порушення посадовою особою або громадянином закону прокурор вносить постанову про дисциплінарне провадження, провадження про адміністративне правопорушення або про порушення кримінальної справи.

Органи внутрішніх справ (згідно із розділом VI Конституції України, Законом України «Про міліцію», Положенням «Про Міністерство внутрішніх справ України», затвердженим Указом Президента України N 1138/2000 від 17 жовтня 2000 року) - це:

- Міністерство внутрішніх справ України (головні управління: по боротьбі з організованою злочинністю; карного розшуку; державної служби боротьби з економічною злочинністю; Українське бюро Інтерполу; слідче управління; управління внутрішніх справ на транспорті; державної служби охорони);

- головні управління МВС України в АР Крим, місті Києві та Київській області;

- управління МВС України в областях, місті Севастополі та на транспорті;

- районні, районні у містах, міські управління і відділи;

- підприємства, установи і організації, що належать до сфери управління МВС.

Найважливішою складовою частиною органів внутрішніх справ є міліція України. Відповідно до Закону України «Про міліцію» вона утворюється з наступних підрозділів: кримінальна міліція; міліція громадської безпеки; місцева міліція; транспортна міліція; державна автомобільна інспекція; міліція охорони; судова міліція; спеціальна міліція.

Основні функції органів внутрішніх справ:

- охорона громадського порядку, запобігання адміністративним правопорушенням та їх припинення;
- профілактичні і оперативно-розшукові заходи щодо запобігання злочинам, їх виявлення, припинення і розкриття, провадження дізнання і досудового слідства;
- здійснення у передбачених законодавством випадках спецзаходів щодо забезпечення безпеки службових осіб суду, органів прокуратури, внутрішніх справ, митних органів, органів державної податкової служби, державної контрольно-ревізійної служби, рибохорони, державної лісової охорони, Антимонопольного комітету України, їх близьких родичів, а також осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві;
- боротьба з організованою злочинністю, наркобізнесом і злочинами у сфері економіки;
- вживає разом з іншими державними органами заходів щодо запобігання дитячій безпритульності та правопорушенням серед неповнолітніх;
- розшук громадян;
- участь у ресоціалізації осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі;
- контроль за придбанням, зберіганням, носінням і перевезенням зброї, боєприпасів, вибухових речовин і матеріалів, інших предметів і речовин, щодо зберігання і використання яких встанов-

лено спеціальні правила, за відкриттям і функціонуванням об'єктів, де вони використовуються;

- вжиття заходів до забезпечення безпеки дорожнього руху;
- контроль за додержанням громадянами паспортних правил, правил в'їзду, виїзду, перебування в Україні і транзитного проїзду через її територію іноземців та осіб без громадянства;
- здійснення заходів щодо рятування людей, охорони їх безпеки, забезпечення громадського порядку, збереження майна в разі стихійного лиха, аварій, пожеж, катастроф та щодо ліквідації їх наслідків.

Служба безпеки України (згідно із Конституцією України та Законом України «Про службу безпеки України») утворена з:

- Центрального управління Служби безпеки України;
- Служби безпеки АР Крим; обласних управлінь СБУ;
- міжрайонних, районних та міських підрозділів;
- органів військової контррозвідки, військові формування;
- навчальних, науково-дослідних та інших закладів Служби безпеки України;
- антитерористичного центру.

Основні функції Служби безпеки України:

- захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України,
- законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці;
- попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших

протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

Органи юстиції, нотаріат та адвокатура

Конституція України, Закон України «Про державну виконавчу службу», Закон України «Про органи реєстрації актів громадянського стану», Положення «Про Міністерство юстиції України» (затверджено Указом Президента України N 1396/97 від 30 грудня 1997 року) визначає такий склад **органів юстиції**:

- Міністерство юстиції України;
- головне управління юстиції Міністерства юстиції України в АР Крим; обласні, Київське і Севастопольське міські управління юстиції;
- районні, міські (у містах обласного значення), районні у містах управління юстиції.
- підприємства, установи і організації, що належать до сфери управління Міністерства юстиції України.
- Державна виконавча служба:
- Департамент державної виконавчої служби Міністерства юстиції України;
- відділи державної виконавчої служби Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласних, Київського та Севастопольського міських управлінь юстиції;
- районні, міські (міст обласного значення), районні у містах відділи державної виконавчої служби відповідних управлінь юстиції.
- відділи реєстрації актів цивільного стану (РАЦС) Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Рес-

публіці Крим, обласних, Київського та Севастопольського міських, районних, районних у містах, міських (міст обласного значення) управлінь юстиції.

Основні функції органів юстиції:

- реалізація державної правової політики та політики у сфері адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу;

- підготовка пропозицій щодо проведення в Україні правової реформи, сприяння розвитку правової науки;

- систематизація законодавства, розроблення проектів нормативно-правових актів та міжнародних договорів України з правових питань, правова експертиза проектів нормативно-правових актів, державна реєстрація нормативно-правових актів, ведення Єдиного державного реєстру таких актів;

- організація виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб) відповідно до законів України, робота з кадрами, експертне забезпечення правосуддя;

- реєстрація актів цивільного стану, внесення до актових записів необхідних змін, доповнень та виправлень, поновлення втрачених та анулювання повторно складених актових записів, видача громадянам свідоцтв про реєстрацію, збереження архівного фонду;

- розвиток правової інформатизації, формування у громадян правового світогляду;

- здійснення міжнародно-правового співробітництва.

Конституція України, Закон України «Про нотаріат» визначають, **нотаріат** утворюють:

- Державні нотаріуси;

- Приватні нотаріуси;

Правозахисна діяльність у сфері ВІЛ/СНІДу

- У передбачених законом випадках, певні права, факти можуть посвідчувати також: посадові особи виконавчих комітетів сільських, селищних, міських Рад народних депутатів, головлікарі, капітани суден, начальники експедицій, командири частин, начальники місць позбавлення волі;

- Вчинення нотаріальних дій за кордоном покладається на консульські установи України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, - на дипломатичні представництва України;

- Державний нотаріальний архів.

Основні функції нотаріату:

- посвідчення прав, фактів, що мають юридичне значення (угод, заповітів, підписів тощо);

- вживання заходів щодо охорони спадкового майна;

- видача свідоцтв про: право власності на частку в спільному майні подружжя; право на спадщину; придбання жилих будинків з прилюдних торгів; придбання нерухомого майна, яке було предметом іпотеки;

- видача дублікатів і засвідчення вірності копій і виписок з документів;

- прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів;

- вчинення виконавчих написів;

- прийняття документів на зберігання.

Згідно із Конституцією України та Законом України «Про адвокатуру» **адвокатура України** є добровільним професійним громадським об'єднанням. Порядок утворення, діяльності, реорганізації та ліквідації адвокатських об'єднань, структура, штати, функції, порядок витрачання коштів, права та обов'язки керівних органів, порядок їх обрання та інші питання, що належать до їх діяльності, регулюються статутом відповідного об'єднання.

Основні функції адвокатури:

- захист прав, свобод та представлення законних інтересів громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, юридичних осіб;
- надання роз'яснень з юридичних питань, усних і письмових довідок щодо законодавства;
- складання заяв, скарг та інших документів правового характеру;
- посвідчення копій документів у справах, які вони ведуть;
- здійснення представництва в суді, інших державних органах, перед громадянами та юридичними особами;
- надання юридичної допомоги підприємствам, установам, організаціям;
- здійснення правового забезпечення підприємницької та зовнішньоекономічної діяльності громадян і юридичних осіб.

Органи виконавчої влади та місцевого самоврядування

Органи центральної виконавчої влади:

- Кабінет Міністрів (вищий колегіальний орган виконавчої влади), який очолює Прем'єр-міністр,
- міністерства (центральні органи виконавчої влади, що створюються за галузевим принципом, наприклад, Міністерство транспорту, енергетики тощо),
- державні комітети (центральні органи виконавчої влади, що створюються за напрямками, які не охоплені діяльністю відповідних міністерств, наприклад, Державний комітет статистики);
- відомства (органи центральної виконавчої влади, які працюють в міжгалузевій сфері, приміром Служба безпеки України може працювати в економічній, політичній та інших сферах).

Органи місцевого самоврядування включають в себе: сільську, селищну, міську, районну (в місті), районну та обласну ради, їх треба відрізнити від органів державної влади (держадміністрацій), які поділяються на районні, міські, обласні держадміністрації. Держадміністрації мають подвійне підпорядкування – Кабінету Міністрів та відповідним радам у певній частині своїх повноважень, а саме: вони звітують перед радами про виконану роботу, вони виконують певні рішення місцевої влади. Ради, навпаки, підпорядковуються тільки вищим за статусом радам (районна - міській тощо).

Позасудові органи захисту прав

До позасудових органів можна віднести Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (Закон від 23 грудня 1997 року) та різноманітні органи, що діють при Верховній Раді, Президенті та Кабінеті Міністрів України.

Інститут **Уповноваженого з прав людини (омбудсмена)** отримав широке розповсюдження в світі після другої світової війни, хоча історію свою він починає у Швеції з 1809 року. Дотепер майже у 50 країнах світу діє 150 різних органів та структур, які виконують функції омбудсмена.

Згідно із законодавством України Уповноважений Верховної Ради з прав людини здійснює парламентський контроль за дотриманням конституційних прав та свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України та в межах її юрисдикції. Уповноважений здійснює свою діяльність незалежно від інших державних органів та посадових осіб.

До функцій Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини належить:

- захист прав і свобод людини і громадянина, проголошених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами України;

- додержання та повага до прав і свобод людини і громадянина органами державної влади і місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами;

- запобігання порушенням прав і свобод людини і громадянина або сприяння їх поновленню;

- сприяння приведенню законодавства України про права і свободи людини і громадянина у відповідність з Конституцією України, міжнародними стандартами в цій галузі;

- поліпшення і подальший розвиток міжнародного співробітництва в галузі захисту прав і свобод людини і громадянина;

- запобігання дискримінації щодо реалізації людиною своїх прав;

- сприяння правовій інформованості населення та захист конфіденційної, інформації про особу.

Акти реагування Уповноваженого:

- Конституційне подання до Конституційного Суду України;

- Подання до органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ тощо з метою усунення виявлених порушень у місячний термін.

Порядок звернень до Уповноваженого визначається Законом „Про звернення громадян”.

2.3. Механізми та приклади захисту порушених прав у сфері ВІЛ/СНІДу

Згідно із чинним законодавством України можливі такі правові способи захисту прав людини:

- досудовий;
- судовий.

Досудовий порядок врегулювання спору, зокрема, між медичним працівником та пацієнтом має назву «відновне правосуддя». Слід зауважити, що це поняття не отримало самостійного нормативного закріплення в Україні. У той час, як у прогресивних зарубіжних країнах активно застосовується процедура медіації як стратегічно важливий спосіб досудового вирішення спору, зокрема, у сфері охорони здоров'я (США, Швейцарія, Чеська Республіка тощо). Здійснення процедури медіації будується на принципах добровільності, конфіденційності, професійності, толерантності та ін. Завданням третьої сторони (медіатора) є проведення, в першу чергу, переговорів між сторонами конфлікту, спрямування зусиль обох сторін - учасників конфлікту на вирішення спору без судового втручання, з тим, щоб порушені права пацієнтів були максимально можливо відновлені.

В Україні відомі випадки досудового захисту прав ВІЛ-позитивних людей. Наприклад, Львівський обласний благодійний фонд «Медицина и право», спрямовуючи свою роботу у напрямі правозахисту та адвокації у сфері охорони здоров'я, становлення та розвитку медіації в Україні, досить часто використовує існуючі законодавчі можливості з метою досудового врегулювання спору. Зокрема, мова йде про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням сторін (ст. 46 КК України), укладення мирової угоди в цивільному та адміністративному судочинстві. Що стосується проведення процедури медіації у кримінальному судочинстві, то слід зазначити, що воно можливе у разі вчинення злочинів невеликої тяжкості. А тому до квітня 2008 року медичний або фармацевтичний працівник не міг бути звільнений від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 140 КК

України («Неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків»), у зв'язку з примиренням сторін конфлікту. Після внесення відповідних законодавчих змін до КК України та КПК України у зв'язку з гуманізацією покарань, пов'язаних з істотним зниженням межі санкцій відповідних злочинів, в тому числі санкції злочину, передбаченого ст. 140 КК України, для правозахисників у сфері охорони здоров'я з'явилися додаткові можливості для мирного врегулювання спору між сторонами.

У практиці ЛОБФ «Медицина і право» мав місце такий випадок, коли звернулася жінка, яка будучи вагітною, внаслідок помилки медичного працівника втратила абсолютно здорову дитину. При чому в ході медобстежень під час перебігу вагітності жодної патології плоду не було виявлено. У цій справі як пацієнт, так і медпрацівник погоджувалися мирно врегулювати конфлікт. Однак оскільки згідно чинного на той час законодавства (2005-2006 рр.) не було можливості закрити кримінальну справу за ст. 46 КК України, ЛОБФ «Медицина і право» зумів довести справу до такого результату як звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із взяттям медпрацівника на поруки закладом охорони здоров'я.

Серед різноманітних засобів і методів відстоювання прав людей, що живуть з ВІЛ/СНІДом, найбільш ефективним і показовим є судовий захист.

Першою судовою справою із захисту прав ЛЖВ в Україні стала справа Олексія Волошина. Олексій, який кинув виклик суспільству, не побоявся розкрити свій статус і добився в суді компенсацію за заподіяні йому моральні страждання.

Сталося це в Нових Санжарах Полтавської області. Зимою 2003 року Олексій Волошин був звільнений з посади водія головного редактора Новосанжарської газети «Злагода» Вікторії Девятко. В наказі про звільнення записано: у зв'язку із службовою невідповідніс-

тю. В усякому разі, саме цю причину звільнення назвала головний редактор, пізніше Олексій дізнався, що вона боялася працювати з водієм, який має ВІЛ–позитивний статус, ось чому він був звільнений.

Проте Олексій не зламався і почав тривалу боротьбу за відновлення власних прав. Він звернувся за допомогою до Новосанжарської районної прокуратури, яка опротестувала наказ про звільнення Волошина і дала вказівку редакції відновити Олексія на роботі. Однак Вікторія Девятко рішення прокуратури не виконала і до роботи Олексія не допустила.

Олексій Волошин виявив завзятість: упродовж двох місяців щодня він приходив до редакції і з 8-00 до 17-00 сидів на лаві у дворі. Справедливості ради потрібно відзначити, що деякі жителі Нових Санжар співчували Олексію, допомагали, чим могли: грошима, їжею, одягом. Майже всі жителі знали про те, що Олексій інфікований ВІЛ і у нього на утриманні двоє малолітніх дітей та дружина.

Зрозумівши, що протестом він нічого не досягне, Олексій вирішив захищати свої права в суді. На той момент він вже не хотів відновлення на роботі, а вимагав відшкодувати йому моральну шкоду за заподіяні страждання. Олексій звернувся за юридичною допомогою у ВБО «Всеукраїнська Мережа ЛЖВ», адвокат якої (ним на той час була автор цього розділу) пояснила, що редактор газети брутально порушила його конституційні права.

Суд почався в червні 2004 року і тривав 5 місяців. Спочатку справи йшли не дуже добре, оскільки відповідачами у справі були такі державні структури, як Новосанжарський райрада, казначейство і редакція газети. На стороні відповідачів виступали три юристи і адвокат. Вони чинили сильний тиск на суд і свідків, які зрештою відмовилися від надання свідчень у суді. Проте після тривалих допитів Вікторія Девятко здалася і частково визнала свою провину.

18 жовтня 2004 року рішенням Новосанжарського районного суду позов Олексія Волошина було задоволено, а з відповідачів стягнута сума 4 000 гривень за заподіяні йому моральні страждання. Крім того суд визнав, що головний редактор брутально порушила конституційні права і свободи ВІЛ-позитивного громадянина, принизила його честь і гідність.

Пізніше Олексій сказав в інтерв'ю газеті: «Весь час, поки тривав судовий процес, я бачив, що наша бюрократична система направлена проти людини, чиновники займаються шкідництвом. Вони роблять все можливе, щоб зіштовхнути його в прірву, не дати видертися. Але я не здався і захистив свою людську гідність».

Зараз Олексій живе в іншому селі, він – приватний підприємець, відкрив свою майстерню з ремонту велосипедів. На панелі його автомобіля – Біблія.

Ще одним прикладом захисту прав людини в Україні за ознаками дискримінації у сфері ВІЛ є справа Олени Якубенко з м. Кіровограда, котра 26 травня 2006 року народила дочку. 31 травня Олена разом з дитиною була переведена в лікарню, 5 червня лікарі отримали інформацію з жіночої поліклініки, де Якубенко спостерігалася, про наявність у пацієнтки ВІЛ-інфекції.

Цього ж дня лікарі заборонили Олені бачитися з дочкою, а згодом примусили її покинути лікарню. Впродовж місяця Олена домагалась відновлення своїх прав: вона звернулася зі скаргами в прокуратуру, Кіровоградське обласне управління охорони здоров'я, але звідусіль діставала відмови. Тоді вона, зібравши всю свою волю, подала скаргу в Міністерство охорони здоров'я України. Це відомство провело перевірку описаних Оленою фактів і дійшло висновку щодо вини медичних працівників. Офіційна відповідь дала підставу Олені звернутися до суду з позовом про відшкодування заподіяно-

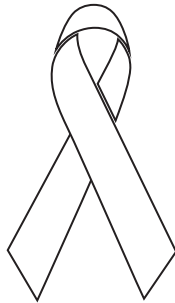
го збитку, тим більше що діагноз Якубенко не підтвердився, вона виявилася абсолютно здоровою.

Юристи правозахисного центру «ТАБО», метою діяльності якого є захист прав ЛЖВ, надали пані Якубенко юридичну допомогу в суді. Справа слухалася судом упродовж восьми місяців. Нарешті 4 вересня 2007 року суд ухвалив рішення про стягнення з Кіровоградського обласного управління охорони здоров'я дві тисячі гривень на користь Олени за заподіяні нею страждання.

Ці приклади свідчать про силу духу і самоповагу людей, які опинилися в скрутній ситуації. Однак вони знайшли в собі сили і мужність відстояти свої порушені права, подати іншим людям позитивний взірець для наслідування.

Розділ III

Моніторинг прав людини як компонент правозахисної діяльності

III. Моніторинг прав людини як компонент правозахисної діяльності

3.1. Поняття та складові моніторингу

Моніторинг – систематичне регулярне спостереження та аналіз стану якогось явища або процесу. **Метою моніторингу** є коригування поточної діяльності, забезпечення ефективного використання ресурсів, досягнення запланованих завдань, мінімізація виявлених негативних наслідків, визначення можливостей розвитку чи повторення проекту.

Моніторинг здійснюють заради виявлення недоліків (несправностей, помилок, перешкод) у певній ситуації чи справі. Характерними елементами моніторингу вважають:

- довготривалий характер (збирання, відстеження та аналіз інформації виконується протягом тривалого періоду);
- збір якомога більшої кількості даних;
- спостереження за ситуацією та документування прогресу;
- застосування стандартів та норм для визначення проблемних місць;
- застосування певного спеціально розробленого інструментарію;
- підготовку звіту за результатами моніторингу, який має містити оцінку ситуації, що забезпечить основу для подальших дій.

Для проведення моніторингу використовують різні методи: аналіз документів та статистичної інформації, опитування шляхом проведення індивідуального анкетування та сфокусованого групового інтерв'ю.

3.2. Значення та різновиди моніторингу прав людини

Права людини є універсальними і ними мають користуватись всі люди незалежно від раси, статі, мови, релігії, політичних поглядів, соціального походження, власності чи іншого статусу. Разом з тим з різних причин деякі люди та групи людей зазнають нехтування їх правами. Причини можуть бути виразно політичними, як-от коли представники влади придушують будь-які форми опозиції. Або це може бути домінування більшості (етнічної, культурної, релігійної, мовної) над меншістю.

Міжнародні стандарти прав людини є визначеними і вимагають того, аби всі люди рівною мірою могли ними користуватись, а вразливі групи людей мають бути належним чином захищені. Ці стандарти містяться міжнародних правових актах – конвенціях, деклараціях, договорах та інших угодах між державами. **Моніторинг прав людини** проводиться з метою отримання інформації щодо практичної реалізації міжнародних стандартів прав людини в межах певної країни.

Загальною **метою моніторингу прав людини** є виявлення вразливих (проблемних) місць в ситуації чи справі та визначення дій, спрямованих на їх усунення. Заходи моніторингу, що відбуваються після подій, є заходами реагування. Разом з тим моніторинг прав людини може також застосовуватись для забезпечення раннього попередження ймовірного конфлікту чи порушення прав.

Моніторинг прав людини крім загальної мети має й спеціальні цілі:

- а) допомога уряду у впровадженні міжнародних стандартів;
- б) переконання уряду в доречності міжнародних стандартів;

в) використання внутрішніх правових механізмів, наприклад звернення до суду;

г) застосування інших заходів, на зразок публічного осуду, громадських кампаній тощо з метою тиску на уряд, підвищення громадської свідомості.

Виділяють два різновиди такого моніторингу.

1. Моніторинг ситуації, при якому основна увага приділяється загальній ситуації, з оцінкою прогресу в країнах протягом певного часу (відстеження порушень прав людини, аналіз законодавства, підготовки та проходження законопроектів; моніторинг впровадження в дію законодавства та політичних рішень, моніторинг заснування та функціонування інститутів прав людини).

2. Моніторинг випадків (справ, фактів), в центрі уваги якого перебуває людина, права котрої були порушені, стрижнем цієї роботи є спостереження за документуванням та розвитком справи клієнта (моніторинг правового процесу у справі; моніторинг допомоги та сприяння, що надаються клієнту; моніторинг інших форм втручання в справу).

Моніторинг також різниться за:

- правами людини, що спостерігаються (соціальні, політичні, культурні тощо);
- цільовими групами (все населення чи певна його група);
- географічним охопленням (в межах країни чи регіону).

Моніторинг прав людини може бути складовою правозахисної діяльності, оскільки він створює фактичну та юридичну базу для подальших правових дій, як-то: звернення до компетентних осіб та установ, судові позови та інше. Водночас моніторинг прав людини

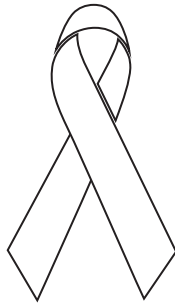
Моніторинг прав людини як компонент правозахисної діяльності

може існувати самостійно і бути інструментом оцінки дотримання стандартів прав людини в певному регіоні чи стосовно певної категорії осіб.

Як в першому так і в другому випадках моніторинг посідає провідне місце в правозахисній діяльності, бо він переводить ситуацію з дотриманням прав людини в русло статистичних фактів та юридичних аргументів, які з високою долею вірогідності можуть спричинити відповідні наслідки (вирішення проблеми по суті, притягнення до відповідальності винних, тощо).

Розділ IV

**Результати проекту
з моніторингу та захисту
прав людини у сфері ВІЛ**

IV. Результати проекту з моніторингу та захисту прав людини у сфері ВІЛ

4.1. Ключові завдання та учасники проекту

Як українські, так і міжнародні фахівці відзначають задовільний рівень українського законодавства, що регулює правовідносини у сфері протидії епідемії ВІЛ. Проте в реальному житті спостерігаються численні порушення прав ВІЛ-позитивних людей.

Наразі практична реалізація стандартів прав людини є тим наріжним питанням, що відділяє країни, які успішно протидіють епідемії ВІЛ/СНІД, від тих, де СНІД став національною загрозою. Серед останніх, на жаль, і Україна.

З огляду на це Програма розвитку ООН в Україні, за підтримки Об'єднаної програми ООН з ВІЛ/СНІДу, організувала та провела пілотний проект з моніторингу та захисту прав людини в ВІЛ-середовищі. В основу проекту була закладена ідея, народжена в межах розробки концепції «Української СНІД-варти» (AIDS Watch Ukraine), вищою метою якої є активне просування цінностей, заснованих на правах людини у сфері ВІЛ, захист окремої особистості в усіх контекстах епідемії ВІЛ/СНІДу та протидія наростанню епідемії ВІЛ в Україні. Авторами та ініціаторами концепції є Володимир Гордейко та Алан Скурбаті.

Метою проекту є проведення підготовчої роботи щодо заснування правової мережі та системи моніторингу порушень і захисту прав людини у сфері ВІЛ.

Завдання проекту:

- заснування регіональної мережі фахівців права та судочинства, котрі надають технічну допомогу ВІЛ-позитивним людям та вразливим групам;

Результати проекту з моніторингу та захисту прав людини у сфері ВІЛ

- створення системи моніторингу порушень прав людини в сфері ВІЛ та відповідної інформаційної бази;
- сприяння юристам та центрам, в яких вони працюють, у накопиченні критичної маси правових прецедентів щодо скарг на порушення прав людини в судовій системі України;
- започаткування системного процесу моніторингу порушень прав ЛЖВ та здійснення активних своєчасних заходів протидії, що мають бути ефективними та професійними;
- забезпечення правової підтримки та допомоги в реалізації прав при порушенні прав людини і таким чином - протидія епідемії.

Часові межі проекту: з січня по травень 2008 року.

Охоплення: проект здійснювався у п'яти областях України (Донецькій, Миколаївській, Одеській, Херсонській та Чернігівській) з використанням потенціалу обласних відділень Всеукраїнської мережі людей, які живуть з ВІЛ.

Кожну область представляли двоє учасників, один з яких виконував функції спостерігача за правами людини, а другий – правозахисника. (див кольорову вставку)

4.2. Організація роботи проекту

Спостерігач та правозахисник в кожній з областей, що брали участь у проекті, працювали однією командою, спираючись на підтримку обласних представництв Всеукраїнської Мережі ЛЖВ. Завдяки цьому вони мали офісні приміщення, комп'ютерну техніку, доступ до зв'язку та Інтернету.

Інформація про випадки порушень прав людини надходила, насамперед, від ЛЖВ та від обласних СНІД-центрів.

Кожен клієнт мав змогу звернутись по допомогу до спеціаліста з моніторингу порушень прав людини (спостерігача), а в разі його відсутності – до правозахисника чи представника Мережі.

Спеціаліст з моніторингу при спілкуванні з клієнтом вносив його дані в спеціальний журнал з використанням спеціального кодування (для конфіденційності інформації щодо клієнта). Крім того стосовно кожного звернення фахівцем заповнювався спеціальний бланк – Форма опису події (ФОП), вміщений у додатку А. У цьому бланку фіксується, ким, де та коли було задокументовано порушення, в чому полягає порушення прав, інформація про порушника прав, інформація про потерпілого, джерело отримання інформації, можливість передачі конфіденційної інформації тощо.

Заповнення цього бланку дає змогу детальніше дізнатися про кожен випадок порушення прав. Документ зберігається з повним дотриманням принципу конфіденційності.

За результатами роботи впродовж місяця спеціалісти з моніторингу заповнювали звіт (див. бланк у додатку Б), в якому фіксується кількість виявлених порушень прав людини, зокрема, в таких сферах, як охорона здоров'я, освіта та виховання, в правоохоронних органах; в місцях позбавлення волі; в сфері сімейних стосунків тощо. Для зручності роботи було запропоновано поділити тих, хто зазнав порушень свої прав, на кілька груп, зокрема:

- ВІЛ – позитивні люди;
- Діти (ВІЛ–позитивні та народженні ВІЛ–позитивними матерями);
- Жінки (ВІЛ–позитивні, вагітні та ВІЛ–позитивні матері);
- Люди, які перебувають на термінальній стадії СНІД;
- Близьке оточення ЛЖВ;
- Споживачі наркотиків;
- Чоловіки, які мають секс із чоловіками;

Результати проекту з моніторингу та захисту прав людини у сфері ВІЛ

- Діти та підлітки;
- Молодь віком від 18 до 35 років;
- Працівники комерційного сексу тощо.

У звіті за місяць також фіксується кількість людей, яким надано первинну допомогу, та різновид допомоги, наприклад, представництво інтересів; юридична допомога; психологічна допомога; залучення ЗМІ; медична допомога тощо.

Щомісячно опис виявлених порушень (ФОП) та звіт за місяць щодо порушень прав людини передавались в електронній формі до ПРООН та благодійної організації «Правозахисний центр «ТАБО». Отримана із регіонів інформація розміщувалась на сайті www.tabo.com.ua, де ведеться база даних моніторингу порушень прав людини у сфері ВІЛ. У представленій на сайті таблиці відображаються дані з п'яти областей як щодо кількості порушень, так і наданих послуг і вирішених справ за будь-який період проведення моніторингу. Таким чином, кожний бажаючий може отримати інформацію, що його цікавить, на сайті організації.

Після виявлення та фіксації порушення прав людини спостерігач передавав інформацію правозахиснику. Останній залежно від ситуації:

- надавав юридичну консультацію;
- допомагав скласти письмове звернення до відповідних установ;
- представляв інтереси заявника в державних установах.

На думку учасників пілотного проекту, для ефективної протидії порушенням прав людини у сфері ВІЛ необхідне створення дієвої системи контролю та реагування на порушення прав людини. Щоб ВІЛ-позитивна людина могла не тільки поскаржитись, а й реально взяти участь в протидії порушенням, мають співпрацювати дер-

жавні служби та громадські організації. Зараз це можливо за умови рішуче налаштованого на подолання епідемії ВІЛ/СНІДу обласного управління охорони здоров'я та керівників медичних установ. При цьому важливо не залишати поза увагою жоден випадок ненадання допомоги ВІЛ-позитивним людям, ігнорування ДКТ тощо. Притягнення до відповідальності лікаря, з вини якого ВІЛ-позитивна людина не отримала медичної допомоги, була б дієвим інструментом профілактики подібних порушень у майбутньому.

Для якісного моніторингу порушень прав та правозахисту спеціалістами БО «Правозахисний центр «ТАБО» було розроблено розписки, які беруться у людей, які живуть з ВІЛ/СНІД та представників уразливих груп для збереження конфіденційності наданої інформації.

У межах реалізації проекту було розроблено Етичний кодекс спеціаліста з моніторингу та захисту прав людини (додаток В), який окреслює основні правила поведінки тих, хто бере участь у відстеженні фактів порушення прав ВІЛ-позитивних людей та захисті їх прав.

Значна увага в проекті приділялась навчальній роботі. Адже для роботи в сфері моніторингу порушень прав людини та правозахисті всі спеціалісти мають пройти спеціальну підготовку. Саме тому було проведено два триденних тренінги. Перший – в листопаді 2007 року в Пущі-Водиці та другий – в травні 2008 року в Коблево.

Крім того ще один навчальний семінар було проведено червні 2008 року в Одесі. На цей семінар були запрошені як учасники пілотного проекту, так і потенційні партнери – представники проекту з дотримання прав пацієнтів. В ході заходу учасники обмінялись регіональним досвідом моніторингу та захисту прав людини. Особливу увагу викликала практика правозахисної діяльності Львів-

Результати проекту з моніторингу та захисту прав людини у сфері ВІЛ

ського обласного благодійного фонду „Медицина і право“, що була презентована представницею фонду Іриною Дячук. (див кольорову вставку)

Для якісного проведення моніторингу порушень прав ЛЖВ та представників уразливих груп, а також правозахисту БО «ТАБО» у співпраці з ПРООН:

- навчала спеціалістів проведенню моніторингу порушень прав;
- надавала спеціалістам необхідну допомогу в вирішенні питань моніторингу;
- перевіряла діяльність спеціалістів із моніторингу;
- розв'язувала конфліктні ситуації, які виникали в процесі проведення моніторингу та правозахисту;
- залучала до вирішення проблем представників державних органів, інших організацій, ЗМІ тощо;
- вирішувала інші питання, пов'язані з проведенням моніторингу та правозахисту.

4.3. Підсумки проекту

За час реалізації проекту в п'яти областях України було зафіксовано 74 випадки порушення прав людини, з них 48 (65 %) сталися в сфері охорони здоров'я, по 4 порушення (5%) – в сферах освіти та праці (див.табл. 4.1.).

Наведемо приклади деяких з цих порушень.

У Донецьку 21 травня 2008 року 12-річний ВІЛ-позитивний хлопець впав з велосипеда та зламав руку. Наступного дня його матір звернулась разом з дитиною до лікарні за місцем проживання. Хірург-травматолог К., оглянувши рентгенівський знімок

Таблиця 4.1

Порушення прав людини у сфері ВІЛ, зафіксовані за час реалізації проекту

події	Донецька	Миколаївська	Херсонська	Одеська	Чернігівська	Всього
Виявлено порушень прав людини	9	32	17	6	10	74
В сфері освіти	0	1	3	0	0	4
В сфері охорони здоров'я	7	21	9	5	6	48
В сфері праці	0	3	1	0	0	4
В інших сферах	2	7	4	1	4	18

наклав, як з'ясувалось пізніше, тимчасову шину та заявив, що він не зобов'язаний приймати дитину (з огляду на ВІЛ-позитивний статус) та порекомендував їхати до обласної травматології. В обласній травматології з'ясувалось, що у дитини перелом зі зміщенням і потрібно знову ламати руку.

У Миколаївській області в місцях позбавлення волі, а саме в СВК-5 засуджений дізнався про свій ВІЛ-позитивний статус, але не отримав належної медичної допомоги. У нього надзвичайно низький рівень СД клітин і він просив призначити АРВ-терапію. За словами засудженого, медичний працівник постійно відмовляє йому у направленні до Херсону, де йому зможуть призначити цю терапію. Відмову мотивують тим, що на черзі на таку терапію стоїть дуже ба-

Результати проекту з моніторингу та захисту прав людини у сфері ВІЛ

гато людей, бо її на всіх не вистачає. Стан засудженого став критичним і зараз у нього четверта стадія захворювання (СНІД).

Протягом тривалого часу пацієнти **Одеського обласного центру** профілактики та боротьби зі СНІДом не можуть отримати профілактичний сироп від пневмоцистної пневмонії «Сумертролім», закупки якого здійснюються Міністерством охорони здоров'я за кошти Світового банку. Поставки цих та інших ліків в регіони ще не здійснені через «відсутність спеціалістів для оформлення документів на постачання». Унаслідок цього підвищується вірогідність ВІЛ-інфікування новонароджених дітей від ВІЛ-позитивних матерів внаслідок вигодовування грудним молоком.

У **Херсонській області** під час одного з медичних оглядів медсестра відділення протитуберкульозного диспансеру розголосила діагноз ВІЛ-позитивної жінки. Сестра, не помітивши жінку (вона перебувала за дверима) в брутальній формі поцікавилась у іншої пацієнтки, яка не знала про позитивний статус сусідки по палаті, де перебуває жінка.

Постраждала звернулась зі скаргою до завідуючої відділення, після чого медичній сестрі оголосили догану «за розголошення конфіденційної інформації».

У **Чернігівській області** до соціального працівника звернулась клієнтка і повідомила про те, що за результатами аналізів їй життєво необхідно терміново розпочати АРТ. В обласному СНІД-центрі їй відмовили в лікуванні й запропонували самостійно звернутись до Києва, бо із 35 пацієнтів, що потребують АРТ, Український СНІД-центр забезпечує препаратами лише 9.

У ході проекту було не тільки зафіксовано численні випадки порушення прав людини у сфері ВІЛ, а й досягнуто інших результатів:

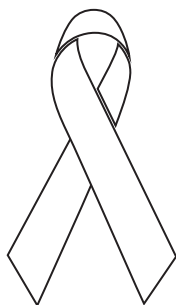
- сформована команда фахівців, яка гідно виконала поставлені завдання та виявила готовність до подальшої роботи;
- напрацьовано механізм фіксації порушень прав людини та протидії цим порушенням;
- визначені потенційні партнери;
- сформована довіра між регіональними виконавцями проекту та ПРООН;

Важливість розробленого в ході пілотного проекту механізму моніторингу порушень прав ЛЖВ та правозахисту полягає в тому, що він дає змогу отримувати інформацію про ситуацію з правами ЛЖВ в регіонах та приймати рішення стосовно кожного конкретного випадку. Крім того, цей механізм може бути використаний в усіх областях України.

Слід також підкреслити, що проведення пілотного проекту та його результати повністю відповідають головним рекомендаціям у сфері прав людини, що були надані за результатами комплексної зовнішньої оцінки національних заходів з протидії епідемії ВІЛ/СНІДу в Україні. Справді без збільшення доступності та якості юридичних послуг, здійснення політики, спрямованої на захист ВІЛ-позитивних від дискримінації, та підтримки громадських організацій, які працюють у сфері дотримання прав людини, важко уявити позитивні зрушення у протидії епідемії в нашій країні.

Розділ V

Додатки

Додаток А**ФОРМА ФІКСАЦІЇ ВИПАДКУ ПОРУШЕННЯ ПРАВ**

Дата заповнення форми:

Організація, що фіксує порушення:

.....

ПІБ того, хто фіксує порушення

Назва порушення:

.....

Місце події (область, район, село ,місто):

.....

.....

Часові межі порушення прав:

Початок _____ Завершення _____

1. ОПИС ФАКТІВ

	Факт	Дата	Потерпілий	Порушник	Місце
1					
2					
3					
4					
5					
6					

Кількість потерпілих:

2. ОПИС ПОРУШЕННЯ:

(Що сталося? Опишіть всі факти, які містяться в таблиці)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. НАСЛІДКИ ПОРУШЕНЬ ПРАВ ДЛЯ ПОТЕРПІЛОГО

(фізичні, психологічні, соціальні, економічні)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4. ІНФОРМАЦІЯ ПРО ПОРУШНИКА:

ПІБ, посада, організація.....

Хто ідентифікував рушника?.....

5. ІНФОРМАЦІЯ ПРО ПОТЕРПІЛОГО:

Повне ім'я особи:		Стать (Ч/Ж):
Місце народження (село, район, місто):		
Дата народження:	Дата смерті потерпілого (якщо це відповідає ситуації)	
Сімейний стан:	Кількість дітей:	
Адреса:		
Поточні проблеми зі здоров'ям:		
Соціальне становище, належність до певної групи, оцінка вразливості особи:		

6. ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ:

Повне ім'я джерела:		Стать (Ч/Ж):
Місце народження (село, район, місто)	Дата народження:	
Адреса:		
Коментарі:		
Яким чином джерело пов'язане з потерпілим чи подією:		

Угода з джерелом відносно конфіденційності інформації:

Чи може інформація бути надана ЗМІ чи представникам влади? **Так/Ні**

Чи може бути використане ім'я в ЗМІ, в зверненнях до представників влади: **Так/Ні**

Коментарі:
.....
.....

7. ВТРУЧАННЯ ТА ДІЇ

Яке втручання мало місце, які заходи були вжиті? Ким, коли?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Якою була реакція органів влади, керівництва організації, де сталося порушення, тощо?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Додаткова інформація:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ЗВІТ ЩОДО МОНІТОРИНГУ ПОРУШЕНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ

Місяць _____ рік _____ Область _____

Дата заповнення _____

1. Кількість виявлених порушень прав людини у сфері ВІЛ

Категорія	К-сть
Всього	
Зокрема:	
1.1. В сфері охорони здоров'я	
1.2. В сфері виховання	
1.3. В сфері освіти	
1.4. В правоохоронних органах	
1.5. В місцях позбавлення волі	
1.6. В сфері сімейних стосунків	
1.7. В інших сферах	

2. Інформація стосовно потерпілих

Категорія	К-сть
Всього	
Зокрема:	
2.1. ВІЛ – позитивні люди	
2.2. Діти (ВІЛ–позитивні та народженні ВІЛ-позитивними матерями)	
2.3. Жінки (ВІЛ–позитивні, вагітні та ВІЛ–позитивні матері)	
2.4. Люди, які перебувають на термінальній стадії СНІДу	

2.5. Близьке оточення ЛЖВ	
2.6. Споживачі наркотиків	
2.7. Чоловіки, які мають секс із чоловіками	
2.8. Діти та підлітки	
2.9. Молодь віком від 18 до 35 років	
2.10. Працівники комерційного сексу	
2.11. Інші	

3. Кількість людей, яким надано первинну допомогу у зв'язку із виявленими порушеннями

Категорія послуг	К-сть отримувачів
Всього	
Зокрема:	
3.1. Представництво інтересів	
3.2. Юридична допомога	
3.3. Психологічна допомога	
3.4. Залучення ЗМІ	
3.5. Медична допомога	
3.6. Проведення акцій	
3.7. Інше	

4. Вирішено порушень по суті (кількість) –

Надати короткий опис порушення та дій із розв’язання проблеми, зазначити, на якому етапі перебуває справа

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Прізвище, ім’я, посада, відповідального за заповнення звіту

**ЕТИЧНИЙ КОДЕКС ФАХІВЦЯ З МОНІТОРИНГУ
ТА ПРАВОЗАХИСТУ**

***Розроблений для учасників проекту
з моніторингу та правозахисту у сфері ВІЛ***

1. Як член професійного складу команди проекту (керівник проекту) я буду ставити інтереси клієнтів та їхніх сімей вище інших інтересів.

2. Під час роботи я буду ставитись до клієнтів гуманно, справедливо і неупереджено незалежно від расової, релігійної, національної належності, віку, сексуальних уподобань, стану здоров'я та вживання наркотиків.

3. Я не буду чинити навмисної психологічної чи фізичної шкоди клієнтам, не буду ображати їх людську гідність через критику чи насміхання, своїми діями, не буду піддівати небезпеці життя та здоров'я клієнтів, дозволяти іншим працівникам робити таким чином.

4. Я буду поводитись з клієнтами ввічливо, мотивуючи їх змінювати своє життя заради їх власної користі та інтересів.

5. Я буду висвітлювати питання і надавати послуги, які належать до сфери моєї компетенції.

6. Я не буду вступати в сексуальні, фінансові та особисті відносини з клієнтом, оскільки такі дії можуть бути оцінені як експлуатація клієнта для особистої вигоди.

7. Я не буду використовувати свій авторитет серед клієнтів для досягнення особистих цілей.

8. Я зобов'язуюсь не розголошувати інформацію про теперішніх та колишніх клієнтів, членів їх сімей нікому за винятком членів команди проекту.

9. У моєму особистому вживанні алкоголю та психотропних речовин, я буду займати відповідальну позицію для клієнтів та членів команди проекту.

10. Я буду виявляти турботу про моїх клієнтів і колег по проекту, займати активну позицію щодо попередження та усунення проблем, пов'язаних з неетичною поведінкою щодо клієнтів і членів команди.

11. Я буду продовжувати свою освіту та вдосконалювати вміння і навички з метою підвищення особистого кваліфікаційного рівня та покращення якості послуг для людей, які живуть із ВІЛ/СНІДом.

МОДЕЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ МОНІТОРИНГУ ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЕПІДЕМІЇ ВІЛ/СНІДУ

***Підготовлена та частково впроваджена
у межах проекту з моніторингу та
правозахисту у сфері ВІЛ***

Загальною ***метою моніторингу прав людини*** є виявлення вразливих (проблемних) місць в ситуації чи справі та визначення дій, спрямованих на їх усунення.

Основні етапи організації моніторингу:

1) *підбір кваліфікованих фахівців*, спроможних проводити моніторинг;

2) *визначення організацій*, спроможних та охочих займатися моніторингом порушень прав ЛЖВ (під час пілотного проекту – на базі обласних відділень Всеукраїнської Мережі ЛЖВ);

3) *створення Інтернет сайту як інструменту моніторингу* (під час пілотного проекту був створений подібний ресурс – www.tabo.com.ua);

4) *створення всеукраїнської правозахисної структури*, спроможної відстоювати права та захищати інтереси людей, які живуть з ВІЛ (в ході пілотного проекту створено подібну організацію та 21 липня 2008 року в Міністерстві юстиції України зареєстровано Всеукраїнську благодійну організацію «Всеукраїнський правозахисний рух «Гідність»).

Перший та другий етапи. В Україні у діяльності з налагодження системи моніторингу прав людини у сфері ВІЛ доцільно опиратись на ***фахівців*** Всеукраїнської мережі ЛЖВ, котра має офіційний

юридичний статус всеукраїнської благодійної організації, значний досвід роботи, відділення майже у всіх регіонах країни та налагоджену систему контактів із іншими громадськими організаціями. Тому логічним є опертя у створенні системи моніторингу на **організації**, які є представництвами Всеукраїнської Мережі ЛЖВ або ж – партнерів Мережі. Адже у представників цих організацій наявна природна зацікавленість у системності та результатах роботи.

Третій етап. Створення Інтернет сайту є важливою складовою моніторингу та правозахисту, бо завдяки йому громадськість дізнається про існування спеціальної структури, діяльність якої спрямована на інформування громадян України щодо порушень прав ЛЖВ та представників уразливих груп. Крім того, створення веб-сайту дає змогу змінити підхід до проблеми ВІЛ/СНІДу шляхом інформування громадян про права хворих на прикладах захисту їх прав та отримання конкретних результатів у вигляді рішень державних органів.

На сайті доцільно мати розділ «Моніторинг порушень», який матиме три складові:

- 1) «Моніторинг» (інформація стосовно процедури передачі моніторингової інформації);
- 2) «Результати» (таблиця з результатами моніторингу);
- 3) «Контакти» (відомості стосовно осіб, які займаються моніторингом прав людини в регіонах).

Використання сайту дає змогу зробити систему моніторингу максимально зрозумілою та доступною для засвоєння всіма особами, які проводитимуть моніторинг порушень прав ЛЖВ у регіонах України.

Більше того, такий порядок проведення моніторингу надає можливість проводити моніторинг з повним дотриманням принципу конфіденційності інформації, що передається на сайт організації.

В той же час будь-хто у будь-який час може отримати дані щодо стану дотримання прав людей, які живуть з ВІЛ/СНІДом.

На веб-сайті також мають постійно публікуватися новини українського законодавства та наводитись конкретні приклади порушень прав, успішні практики вирішення конфліктів.

Таким чином, завдяки створенню сайту можливо:

- підвищити рівень обізнаності населення України щодо проблеми ВІЛ/СНІДу;
- надати всю необхідну інформацію щодо доречного українського та міжнародного законодавства;
- надати юридичну допомогу населенню України у вигляді юридичних консультацій та захисту їх прав в різних державних та недержавних установах;
- мати єдину систему моніторингу порушень прав ЛЖВ та представників уразливих груп;
- здійснювати моніторинг порушень прав використовуючи засоби масової інформації;
- аналізувати та оприлюднювати дані щодо необхідності вдосконалення українського законодавства;
- доводити до широкої громадськості випадки порушень прав з метою неприпустимості цього в подальшому;
- мати базу даних щодо порушень прав;
- розміщувати на сайті кращі практики захисту прав ЛЖВ та представників уразливих груп;
- публікувати щорічний аналіз стану дотримання прав ЛЖВ.

Четвертий етап. Створення всеукраїнської правозахисної структури має відбуватися із залученням представників різних організацій. Основним завданням нової структури є здійснення випереджаючих дій із забезпечення дотримання прав людей, яких

торкнулась епідемія ВІЛ, а також моніторинг порушень цих прав у реальній практиці й оперативне реагування на них, зокрема через судову систему, для створення позитивних прецедентів і уникнення порушень у майбутньому.

Створення нової структури має спиратися на:

- принцип дотримання прав людини, як всебічного й всеосяжного підходу до проблеми поширення епідемії ВІЛ, тобто охоплення не тільки суто правових питань, а й таких сфер, як етика, гідність людини, право на життя, лікування, освіту тощо. Опертя на такий підхід дає змогу розв'язувати проблему комплексно;

- об'єднання зусиль українських правозахисних організацій, інших зацікавлених структур для оперативного реагування на факти порушення прав осіб, яких торкнулась епідемія ВІЛ;

- збір, аналіз і поширення інформації, що стосується правових аспектів епідемії ВІЛ/СНІДу, зокрема через використання новітніх інформаційних технологій і залучення ЗМІ.

Місія організації полягатиме в тому, щоб зупинити поширення епідемії ВІЛ в Україні шляхом активного просування цінностей, що базуються на правах людини у сфері ВІЛ.

Основні цілі організації:

- просування суспільної відповіді на епідемію ВІЛ, яка ґрунтується на повазі й дотриманні прав людини;

- створення національної мережі юридичних і фізичних осіб, зокрема юристів, викладачів правових дисциплін, студентів та інших, зацікавлених у розв'язанні правових, етичних і політичних питань, що виникають у сфері протидії епідемії ВІЛ, а також представників ЛЖВ;

- сприяння обміну правовою інформацією для вдосконалення законодавства, що регулює правовідносини у сфері ВІЛ.

Організація має створювати й забезпечувати доступ до точної сучасної інформації із правових, політичних і етичних питань стосовно епідемії ВІЛ в Україні. Вона буде консультиватися з і давати можливість голосу широкому колу учасників, зокрема, представникам співтовариств ЛЖВ, людей, що постраждали від епідемії ВІЛ, в ідентифікації, аналізі й реагуванні на правові, етичні та політичні питання, пов'язані з ВІЛ.

Організація має відігравати провідну роль у зміні законодавства й політики протидії епідемії ВІЛ/СНІДу, захисті прав людей, що живуть із ВІЛ, сприяти розширенню доступу до лікування, догляду та підтримки осіб, яких торкнулась епідемія, а також профілактичних послуг.

Основні функції організації:

- прийом скарг щодо порушення прав людини та реагування на них;
- профілактика та раннє виявлення порушень, проактивне визначення «вузьких місць»;
- виявлення та розповсюдження позитивного досвіду, його популяризація через відповідні механізми.

Види діяльності організації:

- активний моніторинг та реєстрація випадків порушень прав людини в контексті епідемії ВІЛ;
- надання правової допомоги ЛЖВ та уразливим до ВІЛ групам населення;
- експертиза законодавства щодо його відповідності міжнародним стандартам прав людини;
- збір та узагальнення кращих практик у сфері забезпечення прав людини;
- створення та підтримка Інтернет ресурсу для ефективного моніторингу порушень прав людини та популяризації кращого досвіду та ініціатив тощо.

Організація має бути створена за підтримки та сприяння Представництва Організації Об'єднаних Націй в Україні з метою надання їй статусу, необхідного для ефективної роботи, а також максимальної довіри з боку партнерів і клієнтів. Подібний статус передбачає вихід організації на міжнародну арену. Це – гарна можливість для відповіді уряду України на пропозицію Ради ООН із прав людини, яка закликала керівництво нашої держави взяти на себе добровільні зобов'язання в сфері охорони прав людини й продемонструвати потенційне лідерство країни в цій галузі.

Організація повинна мати представництва (філіали) в усіх регіонах України. Організаційна схема всеукраїнської правозахисної структури представлена далі на рис. 1.

Всеукраїнську правозахисну організацію має очолює голова правління. В організації створюються відділи на чолі з їх керівниками. Одним з відділів має бути відділ моніторингу порушень прав. Керівники відділів підпорядковуються керівнику організації та здійснюють свою діяльність на підставі посадової інструкції.

Керівник відділу моніторингу порушень прав щотижня доповідає керівнику всеукраїнської правозахисної організації про стан справ в галузі моніторингу порушень прав ЛЖВ, який відображає в письмовому звіті.

Для проведення роботи з первинного моніторингу порушень прав в регіонах України будуть створені 24 представництва в областях та представництво в Автономній Республіці Крим, містах Києві та Севастополі.

Керівник представництва відповідає за роботу з моніторингу порушень прав ЛЖВС в області та подає письмові звіти про її результати керівнику відділу моніторингу порушень прав центрального офісу. Обов'язки керівника представництва викладаються у відповідній посадовій інструкції.

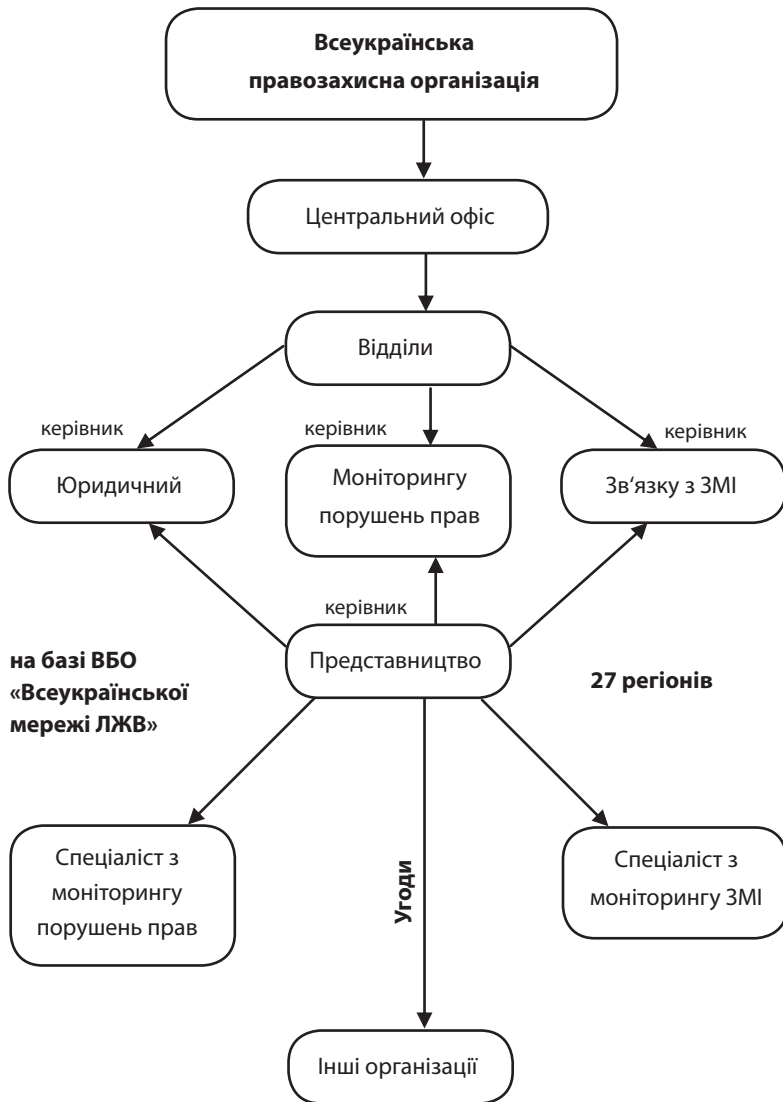

Рис.1. Організаційна схема всеукраїнської правозахисної структури, що має займатись питаннями моніторингу та захисту прав людини у сфері ВІЛ

Представництва всеукраїнської правозахисної організації будуть створені на базі та за підтримки ВБО «Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ/СНІД». Між цими двома організаціями має бути підписана Угода про співпрацю в галузі захисту прав ЛЖВС. Така співпраця не суперечить та повністю відповідає політиці Всеукраїнської мережі людей, які живуть з ВІЛ/СНІД.

На першому етапі розбудови правозахисної організації в кожному її представництві мають працювати спеціалісти з моніторингу порушень прав та спеціалісти з моніторингу ЗМІ. Вони підпорядковуються керівнику представництва, їх діяльність регулюється посадовою інструкцією. Щотижня спеціалісти надають письмовий звіт про свою діяльність керівнику представництва.

Спеціалісти з моніторингу представництва самостійно заповнюють таблицю на Інтернет-сайті, де фіксуються виявлені порушення прав.

Для якісного моніторингу порушень прав спеціалістами Всеукраїнської правозахисної організації розробляються розписки, які беруться спеціалістами з моніторингу у людей, які живуть з ВІЛ/СНІД, та представників уразливих груп для дотримання принципу конфіденційності переданої інформації. Для спеціалістів з моніторингу порушень прав розробляється Етичний кодекс спеціаліста з моніторингу порушень прав.

Для роботи в сфері моніторингу порушень прав всі спеціалісти проходять спеціальну підготовку-стажування, яку проводить Керівник Відділу моніторингу порушень прав та спеціалісти відділу.

За результатами проведеної роботи з моніторингу порушень прав всеукраїнська правозахисна організація щорічно готує аналітичний звіт про стан дотримання прав людей, які живуть з ВІЛ/СНІДом, та представників уразливих груп, який доводиться до

представників державних та недержавних структур, ЗМІ, громадян України тощо.

Керівництво Всеукраїнської правозахисної організації має бути зацікавлене в залученні найбільшої кількості НДО в кожному регіоні України, оскільки від цього залежить повнота та якість інформації, отриманої в результаті проведення моніторингу порушень прав. Всеукраїнська правозахисна організація повинна активно співпрацювати з іншими НДО та вступати до об'єднань та коаліцій для досягнення місії організації та покращення якості послуг з моніторингу порушень прав ЛЖВ. Організація має укладати угоди про співпрацю з іншими організаціями. Вона повинна сприяти консолідації зусиль усіх НДО на національному та місцевих рівнях задля протидії епідемії ВІЛ/СНІДу в Україні.

УЧАСНИКИ ПРОЕКТУ

Донецька область (svitanok_m@ukr.net)

Спостерігач **Наталія Юрченко**

Правозахисник **Володимир Нікітін**

Миколаївська область (igggor@ukr.net)

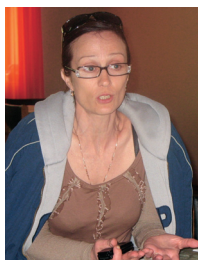

Спостерігач **Андрій Коновалов**

Правозахисник **Валентина Карпинська**

Одеська область (kotovich_albina@mail.ru)

Спостерігач **Альбіна Котович**

Правозахисник **Віталій Матвєєв**

Херсонська область (xoo_2004@mail.ru)

Спостерігач **Марія Пахомова**

Правозахисник **Катерина Дергачова**

Чернігівська область (lgvs@yandex.ru)

Спостерігач **Анжела Мойсеєнко**

Правозахисник **Олександра Сердюк**

ТРЕНІНГ

Тренери **Тетяна Бордуніс**
та **Тетяна Добридник**

Учасниця тренінгу
Ірина Дячук